

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ปัจจุบันปัญหาสิ่งแวดล้อมเป็นปัญหาสำคัญที่ทุกประเทศตระหนักและเห็นความสำคัญของผลกระทบที่เกิดขึ้น ไม่ว่าจะเป็นเรื่องป่าไม้ถูกทำลาย ดินเสีย น้ำเน่า อากาศเป็นพิษ ปัญหาขยะมูลฝอยเพิ่มขึ้นและปัญหาอื่น ๆ อีกมากมาย สิ่งแวดล้อมเกี่ยวข้องกับชีวิตคนเราตลอดเวลา เรื่องของสิ่งแวดล้อมจึงเป็นสิ่งสำคัญมาก สิ่งแวดล้อมไม่ว่าจะเป็นสิ่งใดก็ตามย่อมมีอิทธิพลต่อการดำรงชีวิตของทุกคนโดยตรงหรือโดยทางอ้อมก็ตาม มีทั้งสิ่งแวดล้อมที่ดีและไม่ดี มีชีวิตและไม่มีชีวิต มีทั้งที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติและมนุษย์สร้างขึ้น ปัญหาส่วนใหญ่ที่วิตกกังวลทุกวันนี้เป็นปัญหาที่มาจากสิ่งแวดล้อมที่ไม่ดี และเป็นปัญหาที่เกิดจากน้ำมือมนุษย์เป็นผู้กระทำหรือทำลายสิ่งแวดล้อมโดยตรงหรือสร้างสิ่งแวดล้อมนั้นขึ้นมา และสิ่งแวดล้อมนั้นกลับมาทำลายสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติ

ปัจจุบันนี้ปัญหาสิ่งแวดล้อมได้รับการยอมรับว่าเป็นปัญหาสำคัญทั้งในระดับโลก ระดับภูมิภาค ระดับประเทศ ระดับท้องถิ่น สถานการณ์ปัญหาสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นมีทั้งปัญหาในเชิงปริมาณ คือการลดลงของปริมาณทรัพยากรธรรมชาติ ทรัพยากรป่าไม้ ทรัพยากรสัตว์น้ำ สัตว์ป่า หรือปัญหาในเชิงคุณภาพคือ ความเสื่อมโทรมของสิ่งแวดล้อม ทั้งมลพิษทางน้ำ มลพิษทางอากาศ ซึ่งปัญหาเหล่านี้ล้วนมีผลกระทบต่อคุณภาพชีวิตของมนุษย์ทั้งสิ้น ปัญหาสิ่งแวดล้อมเสมือนเนื้อร้ายของโลกที่คอยทำลายอวัยวะแต่ละส่วนของร่างกายที่แข็งแรงให้ผุกร่อน อ่อนแอ ทрудโทรมลงทีละเล็กละน้อย จนกระทั่งในที่สุดก็ถึงกาลอวสานของร่างกายและจบชีวิตลงนั่นเอง (สุพัฒน์ ชวนสนิท , อ้างถึงใน สมาคมสถาบันอุดมศึกษาเอกชนแห่งประเทศไทยและมหาวิทยาลัยสยาม, 2536 : 48)

ในการแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อมจึงจำเป็นต้องอาศัยความร่วมมือและความรับผิดชอบร่วมกันจากทุกฝ่าย ทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน และประชาชน ประเทศไทยได้ดำเนินการแก้ไขปัญหามลพิษสิ่งแวดล้อมเป็นรูปธรรมตั้งแต่ปี พ.ศ. 2517 โดยได้ตั้งหน่วยงานขึ้นมารับผิดชอบเรื่องสิ่งแวดล้อมโดยตรง คือ สำนักงานคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ สังกัดสำนักนายกรัฐมนตรี ซึ่งได้ออกกฎหมายสิ่งแวดล้อมคือ พระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ. 2518 เพื่อใช้เป็นแนวทางในการวางนโยบาย แผนงาน และการจัดการสิ่งแวดล้อมของประเทศ แต่กฎหมาย

สิ่งแวดล้อมฉบับนี้ยังไม่มีมาตรการควบคุมและแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมได้อย่างเพียงพอ ดังนั้น เพื่อให้การส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมของประเทศเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ จึงได้มีการตราพระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ. 2535 ขึ้นมา (โครงการวิชาบูรณาการหมวดศึกษาทั่วไป มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2541 : 110) และได้ยกเลิกพระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ. 2518 และมีการเปลี่ยนแปลงให้สำนักงานคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติมาสังกัดกระทรวงวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี และสิ่งแวดล้อม

นอกจากกระทรวงวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี และสิ่งแวดล้อม ที่มีหน้าที่รับผิดชอบเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมโดยตรงแล้ว ยังมีกระทรวงและหน่วยงานของภาครัฐอื่น ๆ ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับเรื่องสิ่งแวดล้อมอยู่อีกหลายหน่วยงาน กระทรวงสาธารณสุขก็เป็นหน่วยงานหนึ่งที่มีนโยบายให้ดูแลสิ่งแวดล้อมที่มีผลกระทบต่อสุขภาพอนามัย และคุณภาพชีวิตของประชาชน เมื่อพิจารณาถึงหน่วยงานของกระทรวงสาธารณสุขในระดับท้องถิ่น จะพบว่าสถานีอนามัยเป็นหน่วยงานระดับปฏิบัติ ที่มีบทบาทสำคัญในการดำเนินงานเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมของชุมชน จากการศึกษาถึงขอบเขตหน้าที่ความรับผิดชอบของสถานีอนามัยพบว่า มีงานที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับการป้องกันและแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมอยู่ 3 ด้าน (สำนักงานปลัดกระทรวงสาธารณสุข, กองสาธารณสุข ภูมิภาค, 2535)

1. งานสนับสนุนการสาธารณสุขมูลฐานชุมชน

- 1.1 การให้ความรู้แก่ อาสาสมัครสาธารณสุข เยาวชน ผู้นำชุมชน และประชาชน ในชุมชน ให้มีความรู้ความตระหนักเกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในชุมชน

2. งานสุขาภิบาลสิ่งแวดล้อม

- 2.1 การจัดหาน้ำสะอาด
- 2.2 การกำจัดสิ่งปฏิกูล
- 2.3 การกำจัดขยะมูลฝอย
- 2.4 การกำจัดน้ำเสีย
- 2.5 การสุขาภิบาลที่พักอาศัยและอาคารสถานที่
- 2.6 การควบคุมพาหะนำโรค
- 2.7 การสุขาภิบาลอาหาร

3. งานประสานงานเพื่อการพัฒนาชุมชน

3.1 จัดทำแผนพัฒนาสิ่งแวดล้อมระดับตำบล ร่วมกับคณะกรรมการสภาตำบล หรือคณะกรรมการองค์การบริหารส่วนตำบล

3.2 ร่วมดำเนินการหรือสนับสนุนงานพัฒนาสิ่งแวดล้อมของชุมชน

ทั้งนี้ สถานีอนามัยเป็นหน่วยงานของกระทรวงสาธารณสุขที่มีจำนวนมากที่สุดและมีความครอบคลุมทุกตำบลทั่วประเทศ จึงนับได้ว่าเป็นหน่วยงานของทางราชการที่มีความสามารถในการเข้าถึงประชาชนในระดับชุมชนได้มากที่สุด และจากประสบการณ์ของผู้วิจัยที่ได้ปฏิบัติงานด้านสาธารณสุขในจังหวัดสตูลมาเป็นเวลา 6 ปี และจากการเข้าร่วมประชุม นิเทศงานร่วมกับคณะกรรมการประสานงานสาธารณสุขระดับอำเภอ ในจังหวัดสตูล พบว่าการปฏิบัติงานของสถานีอนามัย ในเรื่องเกี่ยวกับการป้องกันและแก้ไขปัญหามลพิษสิ่งแวดล้อมในชุมชน ยังมีได้เป็นไปตามบทบาทหน้าที่ที่กำหนดไว้อย่างมีประสิทธิภาพ อันอาจจะเกิดมาจากปัจจัยหลาย ๆ ประการ ดังนี้ ผู้วิจัยซึ่งปฏิบัติงานในหน่วยงานสาธารณสุขของจังหวัดสตูล ซึ่งเป็นหนึ่งในสี่จังหวัดชายแดนภาคใต้ จึงตระหนักและสนใจต่อปัญหาดังกล่าว จึงมีจุดมุ่งหมายที่จะศึกษาปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อบทบาทสถานีอนามัยต่อการจัดการสิ่งแวดล้อมในชุมชนสี่จังหวัดชายแดนภาคใต้ เพื่อทราบปัจจัยที่มีผลต่อบทบาทของสถานีอนามัยตลอดจน ปัญหา และอุปสรรค ในการจัดการสิ่งแวดล้อมในชุมชน เพื่อเป็นแนวทางในการบริหารจัดการและส่งเสริมบทบาทสถานีอนามัยต่อการจัดการสิ่งแวดล้อมในชุมชนให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น และเป็นการศึกษาเบื้องต้นสำหรับการขยายผลการศึกษาในพื้นที่อื่น ๆ ต่อไป

1.2 วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาถึงปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อบทบาทในการจัดการสิ่งแวดล้อมในชุมชน ของสถานีอนามัยในสี่จังหวัดชายแดนภาคใต้
2. เพื่อศึกษาปัญหา อุปสรรคและข้อเสนอแนะ ในการจัดการสิ่งแวดล้อมในชุมชน ของสถานีอนามัยในสี่จังหวัดชายแดนภาคใต้

1.3 สมมติฐานการวิจัย

สถานีอนามัยที่มีหัวหน้าสถานีอนามัยซึ่งมีความรู้ในเรื่องสิ่งแวดล้อมสูง จะมีบทบาทต่อการจัดการสิ่งแวดล้อมในชุมชนได้ดีกว่า สถานีอนามัยที่มีหัวหน้าสถานีอนามัยซึ่งมีความรู้ในเรื่องสิ่งแวดล้อมต่ำ โดยพิจารณาปัจจัยอื่นๆ ที่อาจมีผลต่อการจัดการสิ่งแวดล้อมในชุมชนร่วมด้วย

1.4 ข้อยกเว้นเบื้องต้น

การทำวิจัยครั้งนี้ได้ศึกษาบทบาทของสถานีอนามัย ซึ่งเป็นหน่วยงานทางราชการมีหัวหน้าสถานีอนามัยเป็นผู้บริหารและดูแลรับผิดชอบอยู่ ดังนั้นผู้วิจัยจึงกำหนดให้หัวหน้าสถานีอนามัย

เป็นตัวแทนของสถานีนามัยในการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ แทนสถานีนามัย รวมทั้งการตอบแบบสอบถามของผู้วิจัย

1.5 ขอบเขตการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้มุ่งศึกษาปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อบทบาทสถานีนามัยต่อการจัดการสิ่งแวดล้อมในชุมชนสี่จังหวัดชายแดนภาคใต้ โดยศึกษาจากกลุ่มตัวอย่างคือ สถานีนามัยในจังหวัดสตูล จังหวัดปัตตานี จังหวัดยะลา และจังหวัดนราธิวาส จำนวน 266 แห่ง เป็นการศึกษาวิจัยเชิงสำรวจ (Survey Research) ทำการเก็บรวบรวมข้อมูลโดยใช้แบบสอบถาม เก็บข้อมูลโดยการสอบถามหัวหน้าสถานีนามัยในช่วงระยะเวลา 1-31 กรกฎาคม 2543

1.6 กรอบแนวคิดในการวิจัย

ตัวแปรต้น

ตัวแปรตาม

1. ปัจจัยส่วนบุคคล

- เพศ
- อายุ
- ศาสนา
- ระดับการศึกษา
- ระยะเวลาที่รับราชการ
- สถานภาพสมรส

2. ปัจจัยจากสภาพแวดล้อมของชุมชน

- ความร่วมมือของชุมชน
- ศาสนาหลักของชุมชน
- อาชีพหลักของชุมชน
- จำนวนประชากร,ครัวเรือน,หมู่บ้าน
- ระดับการศึกษาของชาวบ้านส่วนใหญ่

3. ปัจจัยอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง

- ความรู้ในเรื่องสิ่งแวดล้อม
- ประสบการณ์เกี่ยวกับเรื่องสิ่งแวดล้อม
- การรับรู้ข่าวสารด้านสิ่งแวดล้อม
- การรับรู้บทบาทในงานด้านสิ่งแวดล้อม

บทบาทสถานีนามัยในการจัดการสิ่งแวดล้อมในชุมชน

- การวางแผน
- การให้ความรู้และการประชาสัมพันธ์
- การประสานงาน

1.7 นิยามศัพท์ในการวิจัย

สถานีนามัย หมายถึง หน่วยบริการสาธารณสุขที่ตั้งอยู่ในระดับตำบลที่สังกัดสำนักงานสาธารณสุขจังหวัดในสี่จังหวัดชายแดนภาคใต้ กระทรวงสาธารณสุข

การจัดการสิ่งแวดล้อม หมายถึง กิจกรรมใด ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการป้องกันและการแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมในชุมชน และอยู่ในขอบเขตหน้าที่ความรับผิดชอบของสถานีนามัยในงานสามด้าน คือ

1. งานสนับสนุนการสาธารณสุขมูลฐานชุมชน
2. งานสุขภาพบาลสิ่งแวดล้อม
3. งานประสานงานเพื่อการพัฒนาชนบท

บทบาทของสถานีนามัยต่อการจัดการสิ่งแวดล้อมในชุมชน หมายถึง การที่สถานีนามัยมีกิจกรรมเกี่ยวข้องกับการดำเนินงานดังต่อไปนี้

1. การวางแผนงานด้านสิ่งแวดล้อมในชุมชนเขตรับผิดชอบ
2. การให้ความรู้และการประชาสัมพันธ์เรื่องสิ่งแวดล้อมในชุมชนเขตรับผิดชอบ
3. การประสานงานกับหน่วยงานต่าง ๆ ในเรื่องสิ่งแวดล้อมในชุมชนเขตรับผิดชอบ

สี่จังหวัดชายแดนภาคใต้ หมายถึง จังหวัดสตูล จังหวัดปัตตานี จังหวัดยะลา และจังหวัดนราธิวาส

1.8 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับการวิจัย

1. ทราบถึงปัจจัยที่มีผลต่อบทบาทในการจัดการสิ่งแวดล้อมในชุมชน ของสถานีนามัยสี่จังหวัดชายแดนภาคใต้
2. ทราบถึงปัญหา อุปสรรค ในการจัดการสิ่งแวดล้อมในชุมชน ของสถานีนามัยสี่จังหวัดชายแดนภาคใต้ ทั้งนี้เพื่อหาแนวทางที่เหมาะสมและมีประสิทธิภาพในการส่งเสริมบทบาทของสถานีนามัยในการจัดการสิ่งแวดล้อมชุมชนในอนาคต
3. สถานีนามัยจะเข้าใจบทบาทและหน้าที่ของตนในการจัดการสิ่งแวดล้อมในชุมชนได้อย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น และสอดคล้องกับนโยบายของรัฐบาล